

Sokratiska samtal i skola och barnomsorg

Ann S Pihlgren

Det Sokratiska samtalet hör hemma i en humanistisk tradition. Dess bakomliggande teori är sociokulturell, och bygger på antaganden om individens förmåga till kritisk analys. De centrala idéerna är, att man lär sig att tänka genom att samarbeta och använda språk, och att detta kommer att resultera i intellektuell och moralisk utveckling. Det Sokratiska samtalet är en undersökande dialog, där förståelsen för idéer inom olika områden av mänskligt vetande såsom historia, fysik, matematik och konst tränas. Samtalen tränar förmågan att analysera idéernas underliggande värderingar genom förmåga till kritiskt tänkande: Lösa problem, underbygga och förklara egna idéer och värderingar, förstå och utforska abstrakta idéer, värdera och anpassa kunskap till andra och nya situationer. Samtalen tränar också förmågan till socialt samarbete. De övade förhållningssätten blir till slut en del av ens dagliga sätt att vara, en förmåga att leva "intellektuellt" och "dialogiskt". Samtalen kan inom skola och barnomsorg användas i temaarbeten, ämnesstudier och i värdegrundsarbete. Målet är ett demokratiskt samhälle, där individer har förmåga att fatta goda beslut.

Det här häftet ger dig tillgång till ett antal samtalsplaneringar inom olika ämnesområden och för olika åldrar. Varje planering innehåller förslag till inledande fråga, exempel på tänkbara tolkningsfrågor i analysdelen av samtalet och exempel på värderingsfrågor, kopplade till den egna erfarenheten vid samtalets slut. Till de allra flesta samtalen bifogas också samtalsunderlaget. I vissa fall är underlaget alltför omfattande för att återges. Då lämnas istället hänvisning, var texten kan finnas. Inför det Sokratiska samtalet kan det, som i andra pedagogiska sammanhang, löna sig att fundera igenom de didaktiska frågorna *Varför? Vad? Hur?* (inklusive *Var?* och *När?*). De frågorna besvaras inte här. Däremot ger de presenterade planeringarna hjälp att se vilka viktiga idéer, som underlaget berör. De Sokratiska traditionerna menar, att det finns en uppsättning idéer, som ständigt återkommer i mänskligt tänkande, men att dessa måste förhandlas, testas och tolkas. Filosofen Mortimer J. Adler arbetade fram en lista på idéer, som diskuterats genom historien inom alla ämnesområden. Listan ger inte svar på vad som är goda eller dåliga idéer, den är heller inte fullständig, men den ger en karta över viktiga idéområden. Du finner hela listan återgiven på häftets omslag. Här i inledningen ges en kort sammanfattning av samtalens historia, teori och praktik. Har du inte tidiga stött på de Sokratiska samtalen, rekommenderar vi att du fördjupar dig i någon den litteratur du finner listad i slutet av häftet. En god grund ges i "Sokratiska samtal i undervisningen" av Ann S Pihlgren.

Det Sokratiska samtalets historia

Det Sokratiska samtalet har sitt namn efter den antike filosofen Sokrates (ca. 470-399 f. Kr.) och har starka likheter med hans samtalskonst. Oraklet i Delfi hade till Sokrates vän meddelat, att Sokrates var den visaste av alla människor. Oraklets budskap var helt obegripligt för Sokrates - själv ansåg han sig vara okunnig. För att undersöka vad oraklet kunde ha menat, gav han sig ut på gator och torg, där han samtalade med Atenska medborgare, som ansågs (eller ansåg sig själva) visa. Han utvecklade en samtalskonst, som han benämnde *maieutike*, förlossningskonst. Liksom att barnmorskan inte föder fram sina egna barn, men hjälper barnaföderskan att föda fram friska barn, hjälper samtalsledaren i det Sokratiska samtalet deltagarna att genom frågor föda fram goda idéer och vägleda till produktivt tänkande. En viktig

del av Sokrates metod var *elenchus*, det kritiska granskandet av olika idéer, som hade till syfte att göra deltagarna i samtalet upplysta. En annan viktig ingrediens var *aporia*, förvirring, ett tillstånd där både Sokrates själv och deltagarna blev perplexa. Genom att med frågor visa, att de idéer, som man tidigare tagit för självklara och sanna, var felaktiga eller kunde ses på annat sätt, gjordes latent kunskap eller brist på kunskap synlig och sporrade därmed till fortsatt utforskande. Aristoteles (384-322 f. Kr.) byggde vidare på vissa av Sokrates idéer. Enligt Aristoteles tränas först goda vanor, genom att deltagaren upprepat försätts i situationer, där han/hon härmar en mer kunnig person. Vartefter som de goda vanorna internaliseras hos deltagaren, integreras de som dygder: intellektuella dygder som att visa omdöme, intellektuell hederlighet och integritet; moraliska dygder som mod, medvetenhet och rättrådighet. Dygderna resulterar i förmåga att agera, tänka och förstå, när vi möter olika situationer. Var för sig kan dock dygderna inte hjälpa oss, när vi möter komplexa dilemman i det verkliga livet. Då krävs en överordnad förmåga, *phronesis*, praktisk visdom, som hjälper oss sortera och finna, hur vi på bästa sätt ska agera, när vi konfronteras med en mångfald idéer och aspekter.

Ur Sokrates och Aristoteles idéer har ett antal historiska Sokratiska samtalstraditioner vuxit fram. Inom den svenska folkbildningstraditionen kan nämnas Hans Larsson (1862-1944), filosofiprofessor i Lund, Oscar Olsson, (1877-1950), som utvecklade det Sokratiska samtalet inom arbetarrörelsens och nykterhetsrörelsens studiecirklar och Alf Ahlberg (1986), som kom att utveckla metoderna ytterligare i efterkrigstid. Professor Lars Lindström och fil. Dr. Ann S Pihlgren har i modern tid praktiserat och vidareutvecklat det Sokratiska samtalet som arbetssätt i barnomsorg, grundskola, gymnasium och på universitet. I Tyskland utvecklade filosofen Leonard Nelson (1882-1927) en version av dialogen för universitetsstuderande och metoden har senare vidareutvecklats för barn och ungdomar. I USA startade filosoferna Mortimer J. Adler (1902-2001) och Robert M. Hutchins (1899-1907) år 1947 "The Great Books Foundation", vars syfte var att understödja livslångt lärande genom studiecirklar, där medborgare i alla åldrar kunde diskutera klassiska böcker från olika ämnesområden och discipliner. På 1980-talet bildade Mortimer J. Adler tillsammans med andra intellektuella "The National Paideia Center", vars uppgift var att främja livslångt lärande för alla, i avsikt att säkra demokratin. Båda rörelserna är aktiva idag.

Samtalets praktik

De Sokratiska traditionerna har, mer eller mindre oberoende av varandra, använt likartade metoder för att utveckla kritiskt tänkande, språk, samverkande dialog och egenutveckling hos deltagarna. Metoden innebär en serie delar med samma ordningsföljd, som bygger vidare på varandra. Samtalet har följande struktur:

- Före samtalet: Individuell tolkning av underlaget.
- Pre-seminarium: Personligt mål och grupp mål formuleras.
- Seminarium:
 - Inledande fråga.
 - Analys av underlaget.
 - Värdera och relatera idéer till egna erfarenheter.
- Postseminarium: Utvärdering av personliga mål och grupp mål.

Före samtalet introduceras deltagarna för det underlag som samtalet ska behandla. Samtalet inleds med att gruppen sätter upp mål för hur samtalet ska föras, grupp mål och personliga mål. Målen kan t.ex. handla om att våga säga något, att fråga efter bevis i texten, att bjuda in varandra i samtalet eller att försöka hitta en ny idé, som man inte tänkt tidigare. Därefter inleds det Sokratiska seminariet, genom att

samtalsledaren (läraren) ställer en inledande fråga, som alla uppmuntras att besvara inför sig själva under en tyst tankepaus och därefter högt inför gruppen. Så inleder gruppen tillsammans en samarbetande, kritisk analys av underlaget, understödd av tolkningsfrågor från ledaren och deltagarna. Seminariet avslutas med att deltagarna värderar de idéer som framkommit i samtalet, och kopplar dessa till sina egna erfarenheter. Till sist utvärderas personliga målen.

Samtalen ska helst hållas på en regelbunden basis. Deltagarna ska vara placerade så, att de ser varandra. Samtliga deltagare ska ha en kopia av det underlag, som diskuteras och ska ha förberett sig före samtalet. Som underlag kan såväl litteratur som konst, musik, grafer, film och annat användas, och underlaget bör väcka frågor och funderingar. Samtalsledarens roll skiljer sig från de deltagandes. Även om han/hon bör vara en samtalspartner i en demokratisk dialog, så bör samtalsledaren därutöver kontrollera de metodiska stegen, så att samtalet går framåt. Däremot bör samtalsledaren avstå från att kontrollera de värderingar och idéer, som kommer fram i samtalet. Samtalsledaren förbereder samtalet, genom att formulera inledande fråga, samt förslag till analys- och värderingsfrågor. Den enda fråga samtalsledaren säkert ställer under seminariet, är den inledande frågan. Analys- och värderingsfrågor är avsedda som stöd, om de skulle behövas i diskussionen. Råd till samtalsledaren är:

- Ställ frågor, ge inte svar.
- Ställ frågor som du själv vill veta svaret på, inte frågor som du redan tror att du vet svaret på.
- Be deltagarna underbygga och motivera sina synpunkter.
- Hitta motargument om andra deltagare inte gör det, så att frågan belyses från flera håll.
- Använd deltagarnas utsagor för att ställa uppföljningsfrågor och försök i dessa belysa vilka konsekvenser utsagan får.
- Be om förtydliganden om det behövs för att alla ska förstå.
- Hindra inte att motsättningar och skillnader diskuteras.
- Avstå från att lägga dig i när diskussionen är produktiv.

För nybörjare är det bra att visa vad som är viktigt i den önskade dialogen, t.ex. genom att beskriva samtalet som en "lek" med andra regler än den, som vanligtvis förekommer i lektioner eller vid samling. Att gå igenom följande regler på tavlan, kan vara en utgångspunkt, innan samtalet börjar:

- Ett gemensamt utforskande genom eftertänksam dialog (alt: Vi ska hjälpa varandra att tänka noga.)
- Lyssna noga på vad andra säger.
- Det finns många möjliga svar.
- Var beredd att ompröva och kanske ändra din ståndpunkt om du upptäcker en bättre idé.

Resultat av att återkommande arbeta med Sokratiska samtal

Forskning/uppföljningar av de Sokratiska samtalen visar att deltagarna utvecklar:

- Förmåga till kritiskt analyserande och tänkande.
- Språkfärdigheter.
- Social utveckling.
- Karaktärsutveckling (t.ex. att göra övertänkta val och kunna motivera dessa och förmåga att se skillnad på personliga och idékonflikter).

Lycka till och välkommen till det stora mänskliga samtalet!